ENANTIOSEMIA ÎN LIMBILE RUSĂ ŞI ROMÂNĂ: NOTE ȘI IDEI

Daniela GHELTOFAN
(Universitatea de Vest din Timişoara)

daniela.gheltofan@e-uvt.ro

Enantiosemy in Russian and Romanian Languages: Notes and Ideas

The article addresses the issue of determining some features of enantiosemy among related linguistic phenomena – antonymy, polysemy, homonymy. Building on Russian and Romanian theories (Novikov 1973, Bucă 1976, Sârbu 1977, Evseev 1983, Sokolov 1980, Gorelov 1986, Šmelev 2012, etc.), the author aims to present a classification of enantiosemantic words, proceeding from the assumption that practically any words, in a certain context, can undergo enantiosemic transformations (cf. Evseev 1983). As a result, some particularities ascribed to enantiosemy allow defining this phenomenon as an independent category of lexical semantics in present-day linguistics (cf. Šmelev 2012, Klégr 2013).

Keywords: *enantiosemy; polysemy; antonymy; omonymy; ambivalence;*

I. Introducere

Dacă, la începutul secolului XX, se remarca lipsa studiilor legate de *enantiosemie*, în lingvistica rusă, de pildă, avem mai multe teorii cu privire la aceasta. Iniţial, s-a considerat că *enantiosemia* este frecvent întâlnită în limba germană, spre exemplu, şi, mai rar, în limbile rusă[1] şi română (*cf.* Novikov 1973: 36; Sârbu 1977: 127). Din studiile relativ recente, aflăm că acest fenomen nu este o raritate, dar că este, într-adevăr, un punct sensibil, nevralgic, un fel de „călcâi al lui Ahile" în lexicologia actuală, fiind foarte dificil de surprins (*cf.* Gorelov 1986: 87).

În scopul definirii conceptului de *enantiosemie* adoptăm punctul de vedere al lingvistului Ivan Evseev (1983) care susţine că acest fenomen este echivalentul *ambivalenţei* în lingvistică, constând în „contopirea contrariilor" în cadrul aceluiaşi termen sau aceleiaşi sintagme. Având în vedere structura polisemică a cuvântului sau a sintagmelor, ne putem confrunta cu dispuneri semantice de tip axiologic sau de tip antonimic, de pildă: Ro. *în vecii vecilor*; Ru. *вовек и вовеки*, care, în funcţie de context şi/sau de anumiţi parametri verbali, paraverbali sau nonverbali, vor însemna fie *întotdeauna*, fie *niciodată*. Acest fenomen lingvistico-stilistic a fost multă vreme considerat ca fiind periferic, dar se pare că aria sa de răspândire este mai largă în limbile naturale. Bunăoară, în literatura de specialitate rusă, există o tipologie a enantiosemiei (parţială, totală, implicită, explicită etc.), iar unii dintre cercetători afirmă că, în cazul

[1] „особую, непродуктивную, разновидность антонимии образуют слова, совмещающие в себе противоположные значения: одолжить - 1) дать в долг и 2) взять в долг; наверно - 1) может быть и 2) несомненно, точно. Это явление называется внутрисловной антонимией или энантиосемией" (Novikov 1973: 36) [o categorie particulară a antonimiei – deosebită și neproductivă – este reprezentată de cuvintele care, ele însele, conțin sensuri opuse: *odolžit'* – 1. a da un împrumut și 2. a lua un împrumut; *naverno* – 1. probabil și 2. sigur, exact. Acest fenomen se numește antonimie intralexemică sau enantiosemie."] (trad. n., D.G.).

BDD-A27642 © 2017 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:21 UTC)

enantiosemiei, se poate vorbi de o categorie semantică de sine stătătoare (Šmelev[1] 2012: 838). În lucrare, ne propunem să prezentăm clasificările propuse de cercetătorii ruși și să identificăm unele particularităţi ale enantiosemiei în limbile rusă şi română, avându-se în vedere potenţialul său discursiv important.

II. Discuții și rezultate

Considerăm că enatiosemia poate fi unul dintre reperele de măsurare a vivacității și dinamicii lexicului. În încercarea de decriptare a comportamentului lingvistic și discursiv al acestui fenomen trebuie avute în vedere următoarele fenomene lexicale: antonimia, polisemia, omonimia. Ceea ce face, după părerea noastră, ca enantiosemia să fie produsul, mai mult sau mai puțin, al conexiunii/ interacțiunii dintre aceste categorii semasiologice.

În literatura de specialitate rusă și română[2], se întâlnește următoarea paletă denominativ-terminologică, din care se vădește, într-o bună măsură, modul în care cercetătorii acestor arii de investigare receptează acest fenomen lingvistic sau se raportează la aceasta:

- „энантиосемия”/ *enantiosemie*[3] (Šercl’1883, *apud* Novikov 1973);
- „противосмысл”/ sens opus (Abel’ 1884, *apud* Novikov 1973);
- „своеобразный вид полисемии”/ subtip al polisemiei (Budagov [1953] 2003);
- „омоантонимия”/ omoantonimie (*cf.* Novikov 1973, Vinogradov 1977);
- antonimie internă(*cf.* Sârbu 1977, Bârlea 1999)
- „внутрилексемная антонимия”/ antonimie intralexemică (Sokolov 1980).

Cercetătoarea L. Bessonova (1982: 28) susține că: „antonimia este rezultatul unei polarizări adiacente (*i.e.* aflată în limitele unui cuvânt), iar enantiosemia este rezultatul unei polarizări inerente (intralexemice), care este stocată în potențialul semantic al cuvântului”[4]. (trad.n., D.G.).

Trăsătura definitorie a enantiosemiei este, așadar, „polaritatea (sau polarizarea) semantică” (Evseev 1983: 133), care constă în îmbinarea, în contopirea sensurilor opuse în cadrul aceluiaşi/ acelorași cuvânt/ sintagme, depinzând de un context de natură verbală și/sau non- și/sau paraverbală. De pildă, într-un articol de dicționar se înregistrează un asemenea exemplu enantiosemic: „Хитрый – искусный, мудреный, изобретательный, замысловатый, затейливый // лукавый, двуличный, коварный” [Viclean – iscusit, înțelept, abil, priceput, dibaci // șiret, fățarnic, perfid] (Dal’ 1980: 548) (trad.n., D.G.). Mai mult, se susține că: „... în mod potenţial, orice cuvânt este apt spre o folosire contextuală sau situaţională în care sensul de bază se transformă în opusul său” (Evseev 1983: 134).

[1] „Enantiosemy is a regular phenomenon that is based on certain general principles of cognition and human communication”.

[2] Mai recent, în studiile de specialitate engleză, enantiosemia este privită ca formă particulară a antonimiei și denumită *auto-antonimie*/ „auto-antonymy” (*cf.* Murphy 2003).

[3] Se consideră că lingviştii V. I. Šercl’ (1883) şi K. Abel (1884) au fost primii care au denumit acest fenomen, fiind convinşi că este specific limbilor primitive şi nu celor evoluate (*apud* Novikov 1973: 183-184). Se pare că studiile actuale infirmă această idee. De pildă, în unele limbi, întâlnim un singur lexem, care înseamnă deopotrivă „gazdă” și „oaspete, musafir”, noţiuni opuse ca realitate: fr. *hôte*, it. *ospite*.

[4] „Антонимия является результатом адгерентной (т.е. выходящей до пределы слова), а энантиосемия ингерентной (внутрисловной) поляризации, которая хранится в семантическом потенциале слова”.

BDD-A27642 © 2017 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:21 UTC)

În funcție de abordarea întreprinsă, cercetătorii ruşi au stabilit următoarele tipuri de *enantiosemie*:

- *номинативная/ denominativă; эмоционально-оценочная/ valoric-emoţională; полная/ totală (ядерная/ centrală); частичная/ parţială (периферийная/ periferică); эксплицитная/ explicită; имплицитная/ implicită; диахроническая/ diacronică; синхронная/ sincronică; внутриязыковая/ intralingvistică; межъязыковая/ interlingvistic*[1] (*cf.* Voznesenskaja 2011: 759-760).

Enatiosemia nominală presupune un tip de enantiosemie care se bazează pe nivelul semic al unui lexem sau frazem, iar enatiosemia emoțional-valorică se fundamentează pe subtexte, pe elementele pragmatice ale unui (con)text.

La cercetătoarea N. V. Černikova (2008: 151), de pildă, găsim următoarea clasificare a enantiosemiei: „enantiosemie semantică" (*criminalistică/криминальная*, însumând şi sensul negativ „structură criminalistică/ криминальная структура", dar şi pe cel pozitiv, al unui segment funcţional din domeniul poliţiei („криминальная полиция"/ „criminalistica")); „enantiosemia valorică" (*elită/ элита* – „ştiinţifică/ научная" sau „a compromişilor/ коррумпированная") şi „valorico-semantică" (*de dreapta/ правые*: „conservatori/ консерваторы", „reacţionar-radicali/ реакционеры радикалы", „liberal-reformatori/ либералы реформаторы".

În studiile românești se dau următoarele exemple enantiosemice sugestive, identificate în limbile şi idiomurile vechi: antonimele *puternic – slab*, *clar – obscur*[2], *mare – mic*, *început – sfârşit* au aceeaşi rădăcină; în vechea egipteană, *Ken* semnifica *tare* şi *slab*; în latină, *sacer* însemna *sfânt* şi *damnat*, *altus – înalt* şi *adânc*; în limba rusă, *конец* şi *начало* au aceeaşi rădăcină (*cf.* Evseev 1983). În latină, *caput* înseamnă *început* şi *sfârşit*, ceea ce a dat în română *cap*, *capăt* ce semnifică şi *început* şi *sfârşit* („a merge până la capăt", „a începe de la capăt") (*cf.* Evseev 1983: 134; Bârlea 1999: 202).

În limba rusă, *požalujsta* înseamnă şi *cerere*, şi „o *ofertă* însoţită de o conotaţie a solicitudinii" (Evseev, *idem*). Exemplul din urmă scoate în evidenţă un alt aspect care complică înţelegerea *enantiosemiei*, și anume acela legat de viziunea specifică asupra lumii a unui popor.

În limba rusă, *жгучий* înseamnă, în funcţie de sintagma în care este întrebuinţat, – *friguros* („жгучий мороз") sau *arzător*(„жгучий зной"). De asemenea, intră în această categorie şi antonimele conversive (*cf.* Sârbu 1977, Evseev 1983, Bârlea 1999, Gheltofan 2014b) „reprezentând un tip al ambivalenţei lexicale" (Evseev 1983: 135): *a împrumuta cuiva ceva – a împrumuta ceva de la cineva*; *a închiria cuiva o cameră – a închiria (de) la cineva o cameră* etc.

Şi în plan diacronic ne putem întâlni cu fenomenul *enantiosemiei*, de pildă, termenii „ambiţie", „ambiţios" („n-ai ambiţ", la Caragiale, cu ironie) au avut iniţial o conotaţie absolut negativă – „plin de aroganţă, de vanitate", pe când, în limbajul actual, s-a făcut transferul spre o zonă conotată pozitiv: „e un tânăr ambiţios", „proiect ambiţios", „plin de ambiţie" sau şi mai des

[1] O clasificare recentă a enantiosemiei pentru limba engleză este oferită de A. Klégr (2013: 14-17): *Directional enantiosemes*; *Collocational enantiosemes*; *Irony enantiosemes*; *Anti-irony enantiosemes*; *Euphemistic enantiosemes*; *Converse enantiosemes*; Non-*systematic enantiosemes*.

[2] Nu putem să trece cu vederea existența cuvântului compus *clarobscur* (CLAROBSCÚR, (2) *clarobscururi,*s. n.1.Procedeu grafic și pictural de distribuire gradată a luminii și a umbrelor în vederea redării volumelor prin efecte de contrast puternice. 2. Gravură în lemn realizată în mai multe nuanțe ale aceleiași culori. – După fr.*clair-obscurcf.* DEX 2009). Acest lexem este rezultatul îngemănării elementelor cuplului antonimic *clar-obscur*. Se întâlnește în sintagme de tipul: „efect de clarobscur" (și în forma „clar-obscur"), „contrast de clarobscur/ clar-obscur", „tehnica clarobscur".

BDD-A27642 © 2017 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:21 UTC)

uzitatul „n-are ambiţie!”. Exemplele acestea se află, probabil, şi sub influenţa semanticii pozitive a termenului din limba engleză „ambition”.

La *enantiosemie diacronică* încadrăm și expresiile din epoca comunistă, elemente ale unui discurs de tip ideologic care suferă o polarizare semantică și care, încărcându-se negativ, vor fi evitate în comunicarea actuală: *epoca măreaţă, de aur, pe cele mai înalte piscuri* etc.

În studiile ruseşti, termenii cu potențial enantiosemic (*enantiolexeme*, în bibliografia rusă) şi sintagmele (*enantiofrazeme*) precum „умница”/ „deştept”, „прекрасно”/ „minunat!”, „хороший”/ „bun!”, „благословить”/ „a blagoslovi”, „иди с богом”/ „mergi cu D-zeu!”, „вовек и вовеки”/ „în vecii vecilor” ş.a. sunt considerați/ considerate cuvinte şi frazeologisme enantiosemice, întrucât, în funcţie de anumiţi parametri verbali, paraverbali sau nonverbali ca repetiţia, ironia, sarcasmul, intonaţia, prelungirea vocalelor, mimica, starea emoţională, semnele de punctuaţie (punerea între ghilimele sau folosirea italicelor în comunicarea scrisă) etc., se dezvoltă capacitatea acestora de a îngloba un sens pozitiv şi unul negativ, în acelaşi timp. Bunăoară, „mergi cu D-zeu!”/ „иди с богом” poate însemna urarea *drum bun!* sau, prin contribuţia unuia dintre parametrii amintiţi, se accesează latura negativă, însemnând alungarea cuiva – *pleacă!*, ceea ce arată că enantiosemia este strâns legată de pragmalingvistică, mai ales că aceste sintagme sunt dintre cele mai uzuale. În limba rusă, întrebuinţarea adjectivului scurt în locul formei lungi poate fi semnul unei deprecieri, „*Хорош*, голубчик! *Хорош*!”, dar şi al unui transfer semantic de la pozitiv la negativ, rezultând enantiosemia. De asemenea, topica lexemelor poate contribui la formarea unui mecanism enantiosemic: „Ты мне очень нужна!” [Am nevoie mare de tine!] *vs.* „Очень ты мне нужна!” [Mare nevoie am de tine!]. Aceste fapte arată că *enantiosemia* are şi o latură specific-naţională. Acest specific este probat şi de prezenţa în limba rusă a prefixelor verbale care imprimă verbelor ori sensul de „a încheia o acţiune, de a o duce la bun sfârşit”, ori opusul său „a abandona”: *просмотреть, проглядеть, прослушать* etc. (*просмотреть фильм* „a viziona un film de la un capăt la altul” – *просмотреть ошибку* „a trece cu vederea o greşeală”). Întrebuințarea ocazională de natură enantiosemică însoțește și comunicarea media, îmbogățindu-se, astfel, instrumentarul logico-discursiv al jurnaliștilor (*cf.* Ciocoiu 2007).

Lingviştii ruşi vorbesc despre enantioseme care se pot înregistra în dicţionare, denumind fenomenul „ингерентная энантиосемия”[1] (enantiosemie verbală, uzuală/ inerentă), iar pe cele care au la bază doar parametrii neverbali, le încadrează în „адгерентная энантиосемия” (enantiosemie adiacentă). În lucrările lexicografice din limba rusă se regăsesc în jur de 300-400 lexeme enantiosemice.

III. Concluzii

Deconspirarea comportamentului enatiosemic poate fi dificilă, întrucât se află la limita dintre polisemie, omonimie și antonimie, de aceea, în general, diversele abordări argumentate ale cercetătorilor pot să pară/ să fie valide. După părerea noastră, enantiosemia este specifică unei structuri monolexemice, monofrazemice sau monoparemice, în cadrul căreia diferenţierea intersemică este de natură opozabilă, antonimică, ambivalentă.

Interacţiunea dintre polisemie şi antonimie, uneori și omonimie, şi corelarea cu producerea discursivă/ contextualizarea efectivă stau la baza apariţiei enantiosemiei. Precum antonimia, şi

[1]În traducerea determinaților *ингерентная*, *адгерентная* ne-am sprijinit pe înțelesul dat în dicționarul lingvistic al O. Achmanova (1969: 523).

BDD-A27642 © 2017 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:21 UTC)

enantiosemia are la bază o serie de criterii lingvistice, psiholingvistice, sociolingvistice şi discursiv-cognitive ce trebuie discutate mai pe larg.

La explorarea spaţiului discursiv, deşi există mult dinamism şi imprevizibil, observăm o oarecare stabilitate a sensurilor enantiosemice care contribuie la formarea unei părţi din conştiinţa discursivă pe acest segment. Vorbitorii ambelor limbi, rusă și română, înțeleg foarte bine cum să se folosească de toate atributele unei utilizării enantiosemice lexicale sau frazeologice. Deși enantiosemele nu constituie un izvor de inovație lexicală[1], precum eufemismele (*cf.* Gheltofan 2014a), la nivel discursiv, ele contribuie la crearea unei situații valoric-afective deosebite.

Vorbim de o *contextualizare enantiosemică*, în sensul în care în discurs se urmăreşte dualismul semantic, ambivalenţa semantică. Această contextualizare enantiosemică o considerăm o trăsătură importantă a lexicului activ actual.

Se poate vorbi și de o rigidizare a enantiosemelor, în sensul că deja este posibilă crearea dicționarelor de enantioseme.

Avându-se în vedere cele constatate, încercăm să dăm o definiție: *enantiosemia* este o relaţie logico-semantică intersemică, opozabilă la nivel monolexemic, monofrazemic și monoparemic, dependentă de un context, precum şi de experienţa lingvo-cognitivă a participanţilor la un discurs (oral sau scris).

Referințe bibliografice:

BÂRLEA, Gh. 1999: *Contraria latina. Contraria romanica (Sistemul antonimelor în limbalatină şi reflexele sale în limbile romanice)*, Bucureşti, Editura All Educational.

BESSONOVA, L. E.1982: *Enantiosemija kak osobyj tip v sisteme leksičeskich protivostavlenij*, in „Problemy leksičeskoj i kategorial'noj semantiki", 2, p. 27-31.

BUCĂ, M. 1976: *Antonimia*, in Bucă, M., Evseev, I. *Probleme de semasiologie*, Timişoara, Editura Facla, p. 144-195.

BUDAGOV, R. A. 1953: *Očerki po jazykoznaniju*, Moskva, Izd-stvo Languages of Russian Culture Languages of Slavic.

BUDAGOV, R. A. 2003: *Vvedenie v nauku o jazyke: učebnoe posobie*, III izd., Moskva, Izd-stvo Dobrosvet-2000.

ČERNIKOVA, N. B. 2007: *Ocenočnaja enantiosemija kak rezul'tat polarizacii aktual'nych smyslov*, in „Vestnik MGOU. Seria Russkaja filologija", 1, p. 150-153.

CIOCOIU, Anca-Mihaela 2007: *Sredstva vyraženija ekspresii v sovremennom gazetnom tekste*, in „Russkij jazyk za rubežom", 4, p. 55-58.

DAL', V. I. 1980: *Tolkovyj slovar' živogo velikorusskogo jazyka*: v 4-x t., Moskva, Izd-stvo Russkij jazyk.

EVSEEV, I. 1983: *Cuvânt-simbol-mit*, Timişoara, Editura Facla.

GHELTOFAN, Daniela 2014a: *Euphemism: positive and negative aspects*, in Runcan, P.L., Raţă, G. *Social Economics and Entrepreneurship,* Newcastle upon Tyne, Cambridge Scholars Publishing, p. 131-140.

GHELTOFAN, Daniela 2014b: *Antonimia: O abordare sistemică şi extrasistemică*, Craiova, Editura Universitaria.

GORELOV, I. N. 1986: *Enatiosemia kak stolknovenie protivorečivnych tendencij jazykovogo razvitija*, in „Voprosy jazykoznanija", 4, p. 86-96.

IONESCU, Raluca, 2003: *Valori superlative ale prefixoidelor în limba română actuală – utilizări cu baze substantivale*, in Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale. Vol. al*

[1] Totuși, iată cum prefixoidul *super-* dovedește o remarcabilă ambivalenţă (*super-vs.super-*), prin participarea la formarea de superlative, de regulă, în vorbirea cotidiană: *superlene*, *superfoame*, *superîntuneric*, *superfemeie*, *superproducţie*, *superchefuri*, *supermagazin*, *supershow*, *supermaşină*, *superpetrecere* etc. (*cf.* Ionescu 2003), făcând referire la componenta semică cu valoarea „foarte mare", pe când, în *superpreţuri*, *superofertă*, avem valoarea „foarte mic" (*idem*), ceea ce înseamnă că preţurile sunt accesibile, avantajoase sau mici. De aici, rezultă o opoziţie semantică pe bază morfematică, de altfel, regăsim în literatura de specialitate rusă și termenul de *enantiomorfem* (Voznesenskaja 2011).

BDD-A27642 © 2017 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:21 UTC)

II-lea, Actele Colocviului Catedrei de Limba română (25-28 noiembrie 2002), [București], EUB, p. 151-161.
KLÉGR, A. 2013: *The limits of polysemy: enantiosemy*, in „Linguistica Pragensia", 2, vol. 23, p. 7-23.
MURPHY, M. Lynne 2003: *Semantic Relations and the Lexicon: Antonymy, Synonymy, and Other Paradigms*, Cambridge, Cambridge University Press.
NOVIKOV, L. A. 1973: *Antonimija v russkom jazyke,* Moskva, Izd-stvo Vyssšaja škola.
SÂRBU, R. 1977: *Antonimia lexicală în limba română*, Timișoara, Editura Facla.
ŠMELEV, A. 2012: *Cognitive and Communicative Sources of Enantiosemy*, in „Proceedings of the 10th World Congress of the International Association for Semiotic Studies (IASS/AIS)", Coruña, Editura Universidade da Coruña, p. 837-844.
SOKOLOV, O. M. 1980: *Enantiosemia v krugu smežnych javlenij*, in „Filologičeskie nauki", 6, p. 36-42.
VINOGRADOV, V. V. 1977: *Izbrannye trudy. Leksikologija i leksikografija*, Moskva, Izd-stvo Nauka.
VOZNESENSKAJA, M. M. 2011: *Enantiosemia v russkoj frazeologii*, in A. E. Kubrik (red.), *Komp'juternaja lingvistika i intellektual'nye technologii*, Moscova, p. 759-767.

BDD-A27642 © 2017 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:59:21 UTC)